

Aucells en el cel de la nit

Per **Jesús R. Jurado**

Es podria pensar que les aus –no com a objecte científic classificat, evidentment – són presents ben bé a molts dels grans capítols de l'entorn intel·lectual de la humanitat, com són ara les religions o la creació literària. Però una simple mirada, una mica curiosa això sí, ens mostrarà ben palpablement com – a més de ser part gairebé imprescindible, segons èpoques i estils, de l'arquitectura, la pintura o la ceràmica, posem per cas – els aucells o parts concretes seves o, fins i tot, éssers mítics amb atributs d'aus, també tenen un paper ben digne a altres àmbits tal vegada més impensats, fent de símbols o contant-nos històries, gràcies moltes vegades a la imaginació de la gent d'un temps passat, que era quan la imaginació servia per alguna cosa més que per a guanyar doblers. Tal seria el cas de l'astronomia, només per citar un exemple, si més no, curiós. Anem-hi, si us pareix, a gaudir una mica.

Mirant el cel nocturn

Vosaltres mireu molt el cel? Ara quasi no es mira el cel. Només de vegades per tractar d'esbrinar si plourà. No ho diem pels ornitòlegs, precisament, que sempre estam a l'aguait per si travessa qualche *bitxo* interessant o per fer un recompte de qualsevol espècie. Però no fa tant de temps la gent mirava el cel per qualsevol cosa: perquè passava un avió, per preveure el temps o per veure llampugar una nit de tardor. Encara teníem l'hàbit, ja molt minvat, de mirar el cel, que havíem heretat dels nostres més remots avantpassats.

Els déus no es deixen veure amb facilitat i els humans, que voldríem tenir un déu al costat per pa i per sal, els hem cercat des de sempre, a la vista de les dificultats per trobar-los, i això que a l'antiguitat es deixaven veure més que ara. Llavors pensaven que vivien –o s'amagaven– sota terra, als fons de la mar i sobretot a les altures, bé als cims de les muntanyes o al mateix cel. Encara avui ningú acota el cap per exclamar "Déu meu!", tots aixequem la mirada al cel. Els antics miraven i estudiaven el firmament per molts de motius: perquè no disposaven de cap *home del temps* per endevinar el temps, per saber on es trobaven, quan s'havia de sembrar o recollir... o perquè allà dalt era la residència dels déus. I poc a poc anaren esbrinant coses i posant una

mica d'ordre en aquella gran quantitat de puntets llusos: els situaven a la volta del cel, observaren com es desplaçaven i els agruparen en constel·lacions, i amb això el cel acabà per omplir-se de figures i llegendes.

Veurem ara com les aus i altres aucelleres s'han endinsat al firmament i començarem pel més conegut: les capritxoses figures amb què els humans han volgut agrupar els estels, les constel·lacions. Curiosament, ens hem de botar les més conegudes, les del zodíac: cap de les dotze té cap relació propera amb els aucells. Què hi farem! Com que n'hi ha d'altres, comencem per les de l'hemisferi austral.

El Grup Bayer

Rep aquest nom el grup de constel·lacions, dotze en total, que envolten el pol sud del firmament. El disseny d'aquestes constel·lacions es deu a l'astrònom i jurista alemany Johann Bayer (1572-1625), que les publicà a la seva *Uranometria*, el primer atlas astronòmic en què es representava tota l'esfera celest, editat el 1603. De les dotze constel·lacions afegides per Bayer a les tradicionals, cinc són aus. Veiem-les:

La més propera que trobem al pol sud celest és l'anomenada *Apus*, però alerta: no és la nostra falzia, sinó que es tracta de l'au del paradís, *Paradisaea apoda*, i la resta d'espècies de la família dels Paradiseids, originaris de Nova Guinea i les Moluques. Són unes aus bellíssimes i les primeres no arribaren a Europa, a Sevilla concretament, fins al 1522, de la mà del navegant Elcano i foren l'admiració dels naturalistes europeus. Els indígenes tallaven les cames a les aus caçades perquè eren grosses i gens gràcils, i en arribar-ne les restes al vell continent ràpidament es muntà la creença que eren aus del cel o del paradís que mai es posaven a terra i que per això no tenien potes. És una constel·lació petita que consta de sis estels principals. Un d'ells, *Delta Apus*, és un magnífic estel doble.

Una mica més enfora del pol sud trobarem *Pavo* –paó o pago– que conté nombrosos cúmuls globulars. És una de les majors galàxies espirals observades i una altra galàxia espiral barrada, a més de constituir una àrea d'estudi a la recerca de planetes exteriors. Aquesta

Apus

Grus

Pavo

Tucana

Phoenix

i totes les constel·lacions de Bayer foren cartografiades originalment per l'explorador i navegant holandès Pieter Dirkszoon amb la col·laboració de Frederick de Houtman, al llarg d'un viatge pels Mars del Sud.

La constel·lació de *Tucana*, el Tucà, la trobarem una mica més allunyada del pol austral que el Paó. Està entre aquest i *Achernar*, l'estel més lluent de la gran constel·lació del riu *Eridanus*, que brilla dues-centes vegades més que el nostre Sol. És una agrupació que té un estel doble –*Beta Tucanae*– i un parell de cúmuls globulars no gaire enfora dels Núvols de Magallanes que, a l'hemisferi sud, tenen la mateixa importància que l'estel Polar al cel boreal. Són dues petites galàxies que donà a conèixer l'astrònom persa Al Sufi l'any 924, però que per al món occidental no foren conegudes fins a la tornada de l'expedició de Ferran de Magallanes, l'any 1519.

Al nord del Tucà trobem la constel·lació de *Grus*, la Grua. Ja era coneguda entre els àrabs com a part de la veïna constel·lació de *Piscis Austrinus*. A alguns països fou també *Phoenicopterus*, és a dir, ales carmesí o flamenc. La constel·lació de la Grua conté com a elements singulars un estel doble –*Delta Grus*–, alguns estels gegants, l'estel T^1 i un altre amb nom de matrícula de cotxe, en els quals s'han descobert sengles planetes extrasolars.

L'última de les constel·lacions del grup Bayer amb nom d'au és l'au mitològica *Phoenix*, identificada segons cultures i èpoques amb un paó, una àguila, un flamenc, un agró, etc. (Contarem alguna cosa de l'au Fènix més endavant). L'agrupació es troba entre Tucana, Grus i l'extrem d'*Eridanus*. És una constel·lació menor d'una trentena d'estels, del qual el més lluent és *Ankaa* –o

Alfa Phoenicis, que ja era conegut pels astrònoms orientals-, i que brilla unes cinquanta vegades més que el nostre Sol. És l'única d'aquestes constel·lacions que podem veure des d'aquí, baixíssima sobre l'horitzó durant la tardor.

Altres ales al cel austral

Si bé les constel·lacions del grup Bayer són les més properes al pol sud celest, no són les úniques. De les considerades australs, en tenim dues més: *Columba* i *Corvus*. Els dedicarem una succinta mirada per tal de saber-ne alguna cosa, per quan les veiem al cel.

Comencem per *Columba*, més propera al pol austral que *Corvus*. Ja sabem que *Columba* és el colom que va mostrar als argonautes com passar entre els Esculls Blaus del Bòsfor, si bé hi ha altres autors que creuen que és el colom que amollà Noè des de l'Arca. Al firmament també trobem aquest Colom molt a prop de la nau Argos, que antigament era una sola constel·lació que es va dir *Argo Navis* i que recollí en el s. II a.d.C. Ptolomeu a la seva obra *Almagesto*, o, més exactament, *El gran Tractat*. Un grapat de segles més tard, l'any 1763, l'astrònom francès Nicolas-Louis Lacaille va desmembrar el vaixell Argos en les quatre parts de què ja hem parlat i just al costat de la popa –*Puppis*– és on trobarem *Columba*, que fou dissenyada per Augustin Royer, un altre astrònom francès, l'any 1679, que la separà així de la de *Canis Major*. Per cercar *Columba* pensem que el més fàcil és traçar una línia imaginària des del gran estel *Rigel* –el peu esquerre d'*Orió*– fins a *Canopus* (la més lluenta de la constel·lació *Carina*, la quilla d'Argos); bé idò, seguint aquesta línia a mig camí entre *Rigel* i *Canopus* hi ha *Columba*. És una constel·lació de formes mal definides i l'estel principal, *Phakt*, és en realitat un estel doble. Conté, a més, dues galàxies i un espectacular cúmul globular.

Més allunyada del pol sud, es troba la constel·lació *Corvus*, el Corb, una de les constel·lacions que ja figura al tractat de Ptolomeu. Aquesta petita agrupació –només onze estels remarcables– es troba situada entre la de *Virgo* i la més gran de totes les constel·lacions, *Hydra* (que no s'ha de confondre amb *Hydrus*, molt propera al pol sud). Segons la mitologia grega, tot respon al fet que, un dia que el déu Apol·lo tenia set, va enviar el seu corb a cercar aigua a una font amb una cratera (una espècie de copa), però de camí, el corb, en veure una figuera, va decidir esperar que les figues maduressin per fer un bon berenar. Passaren els dies i a la fi se les va poder menjar i aleshores partí escapat a cercar l'aigua per Apol·lo. En arribar a la font, preocupat perquè es veia venir la renyada del déu, va veure una serp d'aigua (tal vegada una *Natrix*?), i la va aglapir. El corb es presentà davant l'empipat déu i li contà que la serp li volia prendre l'aigua i va haver de lluitar amb ella. Apol·lo, que de beneit no tenia un pèl, es va empenyar en sentir aquesta història tan ximple i agafà corb, copa i serp i els llançà al cel, condemnant així el corb a patir sempre set, amb una copa devora... que la serp no li deixava agafar. I allà hi són, i si mireu un mapa celest veureu el corb ben a prop de la constel·lació *Crater* –copa, cratera– que està ben vigilada en un revolt del cos de la serp (*Hydrus*). Tot i això, *Corvus* també té un parell de

Columba

Corvus

elements interessants: dos estels gegants, *Kraz* i *Minkar* (el bec del corb); un estel doble, *Algorab*, que en àrab vol dir *corb*; un estel quàdruple i, en els voltants, dues galàxies en interacció conegudes com *Antennae* i una nebulosa planetària.

Una mirada a l'hemisferi boreal

El cel d'aquest hemisferi és el nostre cel. És com a més proper, més nostre i, per descomptat, més conegut. Mirarem en ell tres constel·lacions antigues que ja eren velles conegudes de l'home quan Ptolomeu les inclogué al seu catàleg de quaranta-vuit constel·lacions. Aquestes tres constel·lacions nosaltres les hem triades, òbviament, perquè totes tres tenen ales: una és una criatura mitològica, *Pegasus*, i les altres dues són dues magnífiques aus, *Aquila* i *Cygnus*. Parlem d'elles amb una mica més de detall, començant per *Aquila*, la més allunyada del pol nord celest marcat per *Polaris*, la Polar.

La constel·lació d'*Aquila* és fàcil de trobar al nostre cel de diverses formes. En primer lloc, hem de dir que es troba pels pèls a l'hemisferi nord: l'equador deixa *Aquila* amb la coa i l'extrem d'una ala a l'hemisferi austral. La podem veure entre la zodiacal *Sagittarius* i *Cygnus* i, a més, el seu estel principal, la lluentíssima *Altair* –que vol dir *Àguila voladora*– forma junt amb *Deneb* de *Cygnus* i amb *Vega* de *Lyra* el conegut i vistós triangle d'estiu, tan bo de veure a les nits estivals. *Aquila*, una constel·lació ja mencionada almanco al s. IV abans de la nostra era, és rica pel que fa a estels i altres objectes. A la seva zona han aparegut algunes noves com la de l'any

389 abans de la nostra era, que va lluir com *Venus*, o la de 1918, que arribà a ser més lluenta que la mencionada *Altair*. Les ales de l'Àguila no són les úniques de la constel·lació: *Altair*, que és l'ull del cap de l'au, té al clatell *Alshain* (*Falcó caçador*) i el bec que és *Tarazed* (*Au de presa*). *Aquila* conté, a més, tres estels dobles i dos de triples, fins a cinc nebuloses planetàries i una d'obscura, a més d'un cúmul obert. Pel que fa a la interpretació mitològica, per als hindús és la personificació de Garuda, un déu meitat humà i meitat àguila, mentre que els grecs tenen dues interpretacions principals: per uns l'Àguila o és el propi Zeus transformat o és el seu animal incondicional. Sigui com sigui, el cas és que el pare del déus, entre tantíssimes dones, divines o no, que es va beneficiar, també va tenir temps d'enamorar-se d'un tal Ganimedes, un al·lot ben plantós. Com que Zeus era un déu va tirar pel dret i una àguila va raptar el jovenet per dur-lo a l'Olimp, on a més de ser el l'amant de Zeus fou l'abocador dels déus. Per això, a prop d'*Aquila* podem veure la constel·lació d'*Aquarius*, el coper de l'Olimp, qui mesclava el vi amb l'aigua i les espècies. L'altra interpretació – i aquestes dues no són les úniques – fa de l'*Aquila* l'au estimada de Zeus, la que recollia els llamps que aquest llançava... i la torturadora de Prometeu: era aquest un dels titans, divinitats antigues fills dels déus preolímpics, i l'únic d'ells que sentia gran estimació pels humans i els ajudava en el que podia, però Zeus es negà a que els donés a conèixer el foc. Així i tot, d'amagat, el tità robà una mica de foc a Helios, déu del sol, i l'entregà als humans. Zeus castigà el desobedient tità de forma cruel, com sols els déus saben fer: el va fer fermar a una roca del Caucas i va ordenar a la seva àguila que li devorés el fetge cada dia –Prometeu era immortal, durant la nit se li regenerava- i això eternament. Però després de molt de temps, l'heroi Herakles va aconseguir que Zeus perdonés el tità i el mateix Herakles va posar fi al turment: va matar l'àguila llançant-li una fletxa que encara es pot veure al cel, molt a prop d'*Aquila*. És la constel·lació de *Sagitta*.

Una mica més proper a la *Polar*, trobem ara la constel·lació de *Pegasus*, el cavall alat nascut de la sang de la Medusa. És una constel·lació ben gran i rica, i pertany a les quaranta-vuit que va descriure Ptolomeu. Per localitzar-la penseu que, a la tardor, devers mitjanit la tindrem a la nostra vertical i serà fàcil veure el gran quadrat que és el cos del cavall. A més a més, ja que tothom coneix la "W" que fa *Cassiopeia*, si tracem una línia imaginària des de la *Polar* fins a l'extrem més occidental de *Cassiopeia* i perllonguem aquesta línia arribarem al quadrilàter de *Pegasus*. Aquest gran quadrant està format pels tres estels més lluents de la constel·lació: *Markab*, *Scheat* (estel gegant), i *Algèrib*, a més de *Sirrah* o *Alpheratz* que avui es diu que pertany a *Andròmeda*. També són estels importants *Enif* (el nas o la boca del pegàs), que és un supergegant i, per un altre motiu, l'estel anomenat *51 Pegasi*, situat més o manco a meitat de camí entre *Markab* i *Scheat*: orbita aquest estel del tipus solar el primer planeta extrasolar conegut, que fou descobert el 1995. Com a objectes de l'espai profund, tot i que no són bons de veure, *Pegasus* té diverses galàxies espirals, una de barrada, una altra nana, una agrupació de galàxies i, a prop d'*Enif*, un preciós cúmul globular a tir de prismàtics. La llegenda conta que Cefeu i Cassiopea, reis d'Etiòpia –aleshores

Pegasus

Aquila

Cygnus

devers la Palestina actual – van haver d'oferir la seva filla Andròmeda en sacrifici al déu de la mar Posidó per haver-lo ofès. Fou encadenada a uns esculls perquè la devorés el monstre marí Cetus –interpretat de vegades com una balena – però abans que es consumés el sacrifici aparegué el gran heroi Perseus colcant sobre Pegàs,

alliberà la bella Andròmeda i matà el monstre. A més a més s’endugué la princesa, i foren feliços i menjaren... (no ho direm, no rima). Tots estan junts al firmament formant un bon grup de constel·lacions: més a prop del pol, el matrimoni de Cassiopea i Cefeü; una mica més allunyats, la parelleta Andròmeda i Perseus a prop de Pegàs; i encara més enfora, per si un cas, el monstre, espècie de serp marina, Cetus.

Ja només ens queda, una poc més a prop del pol boreal, la magnífica constel·lació de *Cygnus*, el Cigne – que era la Gallina pels àrabs – situada entre el *Delphinus* i la *Lyra*. Per a qualsevol observador d’aus és impossible, en contemplar-la, no imaginar un cigne en vol amb el coll ben allargat i les ales esteses. A efectes de localització, recordeu que l’anomenat triangle d’estiu el formen *Altair* (d’*Aquila*), *Vega* (de *Lyra*) i *Deneb*, la coa del cigne. També és aquesta una constel·lació de les ja descrites per Ptolomeu, coneguda posteriorment de vegades com la Creu del nord, en contraposició a la famosa Creu del sud de l’hemisferi austral.

Així mateix, en plena època de la Contrareforma, quan es tractava – sense èxit – de cristianitzar les figures mitològiques *paganas* del firmament, el 1627 el monjo Schiller la volgué rebatejar com la Creu de santa Helena. És una zona ben rica en objectes estel·lars. Destaca, però, el seu estel més lluent, el supergegant *Deneb*, que ja hem dit que és a la coa de l’au. *Albireo*, situada al bec del cigne, és un estel doble i *Sadir*, que veurem al mig del cos o al naixement de les grans ales, és un altre gran gegant. Els canells són a l’ala dreta *Delta Cygni*, que és un sistema estel·lar triple, i a l’ala esquerra *Glennah*, un estel gegant taronja. Com veieu, és una constel·lació fora mida i no hem acabat: *Cygne* conté quatre supergegants més i un d’ells, *KY Cygni*, és un dels més grossos que es coneixen. A més d’*Albireo* té quatre estels dobles més i dos de triples. S’hi han descobert, de moment, quatre planetes extrasolars i un probable forat negre. Entre els objectes de l’espai profund, destaca sobretot la coneguda Nebulosa de Nord-Amèrica, una mica a l’est de *Deneb*, nomenada així per la seva semblança amb aquell continent, i a més una galàxia amb supernoves, cúmuls estel·lars i diverses nebu-

loses, una de les quals la Nebulosa del Pelicà. Pel que fa a la figura del cigne s’han fet unes quantes interpretacions, però la més popular és la que conta que representa Zeus quan, en una de les seves més conegudes aventures extraconjugals, en què tractava d’enamorar l’esposa de Tindàreus, rei d’Esparta, fart d’insistir de tota manera, es transformà en un bellíssim cigne que despertà la tendresa de Leda (que així es deia aquella reina) i pogueren jeure junts. Al vespre, la reina també va estar amb el rei i, temps després, diu la llegenda, Leda va pondre dos ous: d’un nasqueren Càstor i Clitemnestra, mortals i fills del rei i de l’altre, Helena i Pòl·lux, immortals i fills de Zeus.

Amb això pensem que hem fet un bon repàs a les constel·lacions *aucelleres*, almanco a les actuals, que quasi són noranta, segons la Unió Astronòmica Internacional, però no ens volem privar del plaer de confeccionar una petita i concisa llista de les constel·lacions que foren i ja no són, les que avui han perdut la personalitat pròpia però que segueixen allà, engolides per altres constel·lacions.

Les constel·lacions perdudes

Hi ha hagut al llarg dels segles algunes agrupacions d’estels que han variat el nom, o bé que, efímerament, s’han tractat de cristianitzar o de dedicar a personatges històrics. Nosaltres, tendenciosos com el que més amb el que és nostre, passarem revista només a aquelles que varen ser acuel·lits i avui apareixen com a extingits... i és que les espècies extingides no tan sols les trobem als nostres prats i garrigues. Uns homes les crearen per plaer o per necessitat i d’altres, en el devenir del temps, decidiren i imposaren la seva manca d’identitat i les ficaren dins les grosses. És una cosa que continua passant també aquí baix, enfora del cel, i no tan sols amb espècies animals...

Llista de les esborrades per ordre alfabètic

Antinous: és el nom d’un jove grec, amic i amant de l'emperador romà Adrià. En morir, l'emperador desconsolat, l'any 132, creà aquesta constel·lació. Avui és un grupet d’estels al sud d’*Aquila*.

Gallus: el Gall fou creat l’any 1612 i es deia representava el gall

que cantà quan sant Pere negà Jesucrist tres vegades. Formava part del nord de *Puppis*, la popa de l’Argo (de la qual *Malus*, l’arbre d’aquesta nau, que ja tampoc existeix).

Noctua: el Mussol, al qual abans se l’havia conegut com a *Turdus Solitarius* (la nostra pàssera) i més tard com a *Mockingbird*, el sisó, forma avui part de la coa d’*Hydra*, la serp marina de l’hemisferi austral.

Phoenicopterus: ja sabeu que és el flamenc. És un altre nom que s’ha usat per designar la constel·lació de *Grus*, principalment a l’Anglaterra de començaments del s. XVII. Avui, per a tothom, és *Grus*.

Vulpecula cum Anser: Aquesta constel·lació fou dissenyada per Hèvelius devers 1690 i, sense que en sapiguem la raó, li donà la forma d’una raboa que du a la boca una oca. A l’astronomia moderna, tampoc sabem perquè, només se conserva el nom de *Vulpecula* i, per decisió de la Unió Astronòmica Internacional, l’oca ha volat. A *Vulpecula* la trobareu a l’interior del triangle d’estiu, del qual ja hem parlat, al nord de *Sagitta* i del Dofí. Tot i això, l’estel principal és un gegant roig que es diu *Lucida Anseris* o, simplement, *Anser*.

Les darreres flocadures

En un país en què tenim un erudit ignorat com Vicenç Mut (1614-1687), mestre en diverses disciplines inclosa l’astronomia, que ens deixà, entre altres moltes obres, unes *Observationes motuum caelestium...* –llarguíssim el títol complet!– i que és l’únic mallorquí amb un esplèndid cràter a la Lluna amb el seu nom, en un país així, com deim, no podem deixar a l’aire cap resta d’astronomia aucellera sense comentar. Pensem que són poquetes les que ens queden. Deixem però una constància:

La nebulosa de l’*Òliba* (NGC 3587), de vegades nomenada del *Mussol* (Owl Nebula), és una de les nebuloses planetàries més grosses del firmament i es troba a baix de la part posterior del carretó de l’*Osa Major*. És l’embolcall gasós d’un estel moribund i dues zones fosques al costats d’aquest estel són les que li donen l’aspecte fantasmal del rostre d’aquestes rapinyaires nocturnes.

La nebulosa del *Pelicà* –espècie discutida a les nostres illes – coneguda com a IC 5070, es troba a la constel·lació *Cygnus*, al NE de *Deneb*, el lluentíssim estel de la coa del cigne i, més o manco, al davant

del *Golf de Mèxic* de la Nebulosa de Nord-Amèrica. És una coneguda regió de formació d’estels que es troba, no ve d’un pam, a 2.000 anys llum de nosaltres.

La nebulosa de l’*Àguila*, un cúmul que du el noms tècnics de NGC 6611 o bé M 16, és un cúmul estel·lar que es troba situat a la constel·lació de *Serpens*, la Serp, a la banda de la coa –*Serpens cauda* – tocant ja les constel·lacions de *Scutum* (l’Escut), i d’*Aquila*.

La nebulosa del *Cigne* (M 17 o NGC 6618), està situada, aparentment, molt a prop de l’anterior i és també coneguda com a Omega o Ferradura. Es tracta d’un cúmul obert molt lluent a causa de la presència d’estels joves. És a uns 5.000 anys llum de nosaltres i està ubicada a la constel·lació de *Sagitari*.

Tenim també el cúmul de l’*Ànnera Salvatge* –exactament així: Wild Duck– que és per als astrònoms la M 11 o la NGC 6705 i que, a més a més, si la trobem, es pot veure simplement amb uns prismàtics, i resulta espectacular amb un telescopi. Hem de cercar-la a la constel·lació de *Scutum* (l’Escut), entre els seus estels més lluents, ja tocant la constel·lació d’*Aquila*.

I per tancar aquesta llista hem triat, perquè en nosaltres no podia ser d’altra manera, la constel·lació de *Vultura*, el Voltor. No és cap constel·lació de la qual no n’hem parlat, es tracta simplement d’un comentari llegit relatiu al fet que “a alguns mapes estel·lars antics, la constel·lació de *Lyra* sortia com a *Vultura*”. No ho hem arribat a aclarir, però hem mirat com surt a les bellíssimes il·lustracions del catàleg de Hèvelius de 1690 i efectivament *hi ha aucell*: la lira d’Orfeu la du agafada amb les urpes una gran rapinyaire, tot i que a nosaltres no ens pareix cap voltor sinó un àguila de totes totes. Si, vertaderament, a altres llocs surt com un voltor no ho hem sabut trobar.

Sens dubte hi ha més objectes a l’espai còsmic que els humans han batejat amb noms relacionats directa o indirectament amb les aus, però tampoc era la nostra intenció fer-ne cap catàleg exhaustiu, sinó més bé oferir unes mostres de com hem fet participar les aus als més variats aspectes del nostre entorn. •